

Język jako narzędzie interpretacji rzeczywistości – językowy obraz świata

Marta Kopińska

Polonierako lektorea / Lectora de polaco

Laburpena

Hizkuntza gizakiari eta haren munduari buruzko informazio-iturri agorrezi-na da. Hizkuntza-komunitate baten hizkuntzak komunitateko aurreko belau-naldi guztien esperientzia gordetzen du bere egituretan, baita mundua ikusteko modua eta portaera-ereduak ere. Hizkuntza-komunitateak errealitatea inter-pretatzeko duen modua hainbat mendetan ezartzen da hizkuntzan, eta gaur egun haren hizkuntza-sisteman islatzen da. Horregatik, L. Wittgensteinek esan zuen bezala, gure hizkuntzaren mugak gure munduaren mugak dira (Anusiewicz, 1999). Hizkuntza-sistema, pertsonen arteko komunikaziorako ezinbesteko tresna izateaz gain, gure errealitatea interpretatzeko daukagun tresna bakarra ere bada. Hizkuntzaren bitartez “inguratzen gaituen kaosa an-tolatzen eta ordenatzen dugu” (Maćkiewicz, 1999). Mundua eta hizkuntzan islatzen den *munduaren hizkuntza-irudia* [*sprachliches Weltbild, linguistic view (picture) of the world*] interpretatzeko bere modua du hizkuntza-komuni-tate bakoitzak. *Munduaren hizkuntza-irudi* hori izan da hainbat filosofo, hi-zkuntzalari eta etnolinguistaren ikerketen xede nagusia azken mende hauetan, *munduaren hizkuntza-irudi* kontzeptuak nahiko historia luzea duen arren. Artikulu honen helburua da aurkeztea gizakiaren eta haren hizkuntzaren arte-ko harremanari eta mendekotasunari buruzko ideiak eta *munduaren hizkuntza irudi* kontzeptua.

Gako-hitzak: hizkuntzalaritza; etnolinguistika; munduaren hizkuntza-irudia

Resumen

La lengua es una fuente interminable de información sobre el hombre y su mundo. El idioma de una comunidad lingüística conserva en sus estructuras la experiencia de todas las generaciones anteriores de la comunidad, junto con su modo de ver el mundo y los modelos de comportamiento. La forma en la que una comunidad lingüística interpreta la realidad se va estableciendo en su

lengua durante siglos, y así, hoy en día está reflejada en su sistema lingüístico. Por eso, como dijo L. Wittgenstein, los límites de nuestro lenguaje constituyen los límites de nuestro mundo (Anusiewicz, 1999). El sistema lingüístico no sólo es una herramienta imprescindible para la comunicación entre la gente ya que también la única herramienta que tenemos para interpretar la realidad en la que vivimos. Empleando la lengua “organizamos y ordenamos el caos que nos rodea” (Maćkiewicz, 1999). Cada comunidad lingüística tiene su modo especial de interpretar el mundo y su *imagen lingüística del mundo* [*sprachliches Weltbild, linguistic view (picture) of the world*] que está reflejada en su idioma. Esta *imagen lingüística del mundo* en estas últimas décadas se ha convertido en el objeto principal de investigación de ciertos filósofos, lingüistas y etnolingüistas, aunque el mero concepto de la *imagen lingüística del mundo* tenga una historia relativamente larga. El objetivo de este artículo ha sido presentar las ideas sobre la relación y dependencia mutua del hombre y su lengua junto con el concepto de *imagen lingüística del mundo*.

Palabras clave: lingüística, etnolingüística, imagen lingüística del mundo

Abstract

Language is an endless source of information about humans and their world. The language of a language community preserves, in its structures, the experience of countless former generations, along with their behavioural models and their unique way of looking at the world. The way in which a language community interprets the world around them is gradually incorporated into their language over the centuries, and today, is reflected in their linguistic system. Consequently, as L. Wittgenstein once said, the limits of our language are the limits of our world (Anusiewicz, 1999). A linguistic system is not only a vital tool for communication, it is also the only tool we have to interpret the world in which we live. By using language “we organise and order the chaos that surrounds us” (Maćkiewicz, 1999). Every language community has its own special way of interpreting the world and its own *linguistic view of the world* [*sprachliches Weltbild*], which is reflected in its language. This *linguistic view of the world* has, over recent decades, become a key area of research for certain philosophers, linguists and ethnolinguists, although the concept itself dates back much further in time. The aim of this paper is to present a series of ideas regarding the relationship and mutual dependency of humans and their language, along with the concept of a *linguistic view of the world*.

Key words: Linguistics, ethnolinguistics, linguistic view of the world.

Język nie może istnieć w oderwaniu od społeczności posługującej się nim. Piętno tego społecznego, zbiorowego pochodzenia języka przejawia się w tym, że nie może on być kreowany indywidualnie przez jakiegoś jednostkowego użytkownika, ale jest on uzależniony od jego użycia zbiorowego. Jest on wytworem danej społeczności, ale równocześnie ma na nią nieustanny wpływ, kształtuje ją. Zawarte jest w nim doświadczenie poprzednich pokoleń jego użytkowników, światopogląd i stereotypy zachowań utrwalone na przestrzeni wieków; interpretacja rzeczywistości dokonywana przez daną wspólnotę językową – na przykład konkretny naród.

System językowy jest zarówno niezbędnym narzędziem komunikacji międzyludzkiej, jak i jedynym narzędziem interpretacji otaczającej nas rzeczywistości. Nazywanie przedmiotów i kategoryzowanie świata to sposób „porządkowania chaosu”, który nas otacza, swoiste „redukowanie złożoności” rzeczywistości¹. Posługując się językiem dokonujemy interpretacji tego świata; mówimy i myślimy o nim za pomocą językowych obrazów jego części składowych, a granice naszego języka wyznaczają granice naszego świata (L. Wittgenstein za: Anusiewicz 1999).

Oprócz samej relacji między światem a językiem, wyzwaniem dla filozofów i językoznawców jest też definitywne ustalenie stopnia zależności języka od jego użytkowników i odwrotnie – określenie, jaki wpływ ma kod na społeczność językową, która się nim posługuje.

Jak twierdził Johann Herder, „jeśli jest prawdą, że nie potrafimy myśleć bez myśli i że uczymy się myśleć za pomocą słów, to język wyznacza granicę i zarys całego ludzkiego poznania” (J. Herder za: Schaff 1964). Nie jest zatem możliwe myślenie bez pomocy języka – stąd każdy, kto poznaje nowy język odkrywa przed sobą nowy świat, inną rzeczywistość. Można powiedzieć, że „poszerza swoje horyzonty”, wzbogaca swój światopogląd, obserwując sposób myślenia innej społeczności, ponieważ słownictwo i struktury gramatyczne każdego języka to zakodowany autonomiczny sposób, w jaki odbierają świat jego użytkownicy. Pewne wyrażenia jednego języka nigdy nie będą więc tożsame z wyrażeniami drugiego; nie będą synonimiczne, gdyż tkwią w odmiennych siatkach pojęciowych, nakładanych na rzeczywistość przez dane społeczności komunikatywne. Siatki te są realizacją ich specyficznego postrzegania świata, językowego obrazu świata, indywidualnego dla każdej takiej społeczności (Whorf 1982, Maćkiewicz 1999).

¹ Zob. J. Maćkiewicz „Kategoryzacja a językowy obraz świata” [w:] *Językowy obraz świata* pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1999, s. 53.

HISTORIA KONCEPCJI JĘZYKOWEGO OBRAZU ŚWIATA (JOS) W EUROPEJSKIEJ I AMERYKAŃSKIEJ MYŚLI LINGWISTYCZNEJ

Pojęcie *językowego obrazu świata* było różnie określane na przestrzeni dziejów, między innymi, jako: *pogląd na świat, wewnętrzną formę języka, swoiste pojmowanie świata, czy światopogląd*. Koncepcja *językowego obrazu świata* [*sprachliches Weltbild, linguistic view (picture) of the world*], w skrócie JOS, wyłoniła się z nurtu językoznawstwa antropologiczno-kulturowego, zorientowanego na społeczność posługującą się danym językiem, z pogranicza etnologii oraz etnolingwistyki. Uznaje się, że jej początki wywodzą się bezpośrednio z teorii J. G. Herdera i Wilhelma von Humboldta oraz pary etnolingwistów amerykańskich, Edwarda Sapira i Benjaminia Lee Whorfa, twórców znanej hipotezy relatywizmu językowego.

Herder i Humboldt twierdzili, że bez słów nie byłoby myśli, a zatem język niezbędny jest aby otaczającej człowieka rzeczywistości nadać „kontury i kształt” – aby móc nazwać ją i jej części. Człowiek uczy się myśleć i myśli za pomocą języka, tak więc przedstawiona tu teza zakłada, iż bez języka rozumowanie w ogóle nie byłoby możliwe. Struktury myślenia są zatem tożsame ze strukturami języka – myślimy tak jak mówimy (J. Herder za: Anusiewicz 1999).

Według Leo Weisgerbera, innego myśliciela niemieckiego, doświadczanie świata zaczyna się i kończy na języku i w języku, z uwagi na to, że wszelkie poznanie dokonuje się właśnie przez język i dzięki niemu (L. Weisgerber za: Mańczyk 1982). Podział i porządek gramatyczny każdego języka ma wpływ na swoisty sposób percepcji świata, wyobraźnię i działania jego użytkowników. Do wspomnianej kwestii zależności myślenia od mówienia odwoływali się także amerykańscy antropologowie kulturowi zajmujący się językoznawstwem, pionierzy etnolingwistyki – Edward Sapir i Benjamin Lee Whorf. „Proces formułowania myśli – pisał Whorf – nie jest niezależny i racjonalny w tradycyjnym sensie, lecz stanowi fragment określonej gramatyki i w zależności od niej wykazuje mniejsze lub większe zróżnicowania”².

JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA NA GRUNCIE JĘZYKOZNAWSTWA NIEMIECKIEGO

Rozważania na temat relacji między językiem, myśleniem i rzeczywistością mają bogatą tradycję w historii językoznawstwa niemieckiego XIX

---

² B. L. Whorf *Język, myśl, rzeczywistość*. Warszawa 1982. s. 284.

i XX wieku. Jak podaje w swoim dziele *Wspólnota językowa i jej obraz świata. Krytyczne uwagi do teorii językowej Leo Weisgerbera* Augustyn Mańczyk, jeden z czołowych polskich językoznawców zajmujących się zagadnieniem *językowego obrazu świata* (JOS), początki tej problematyki w koncepcjach myślicieli niemieckich sięgają już czasów Martina Lutera (XVI wiek), który w jednej ze swych prac zwrócił uwagę na to, że różne języki mają własne specyficzne cechy, które w procesie pojmowania świata zewnętrznego powodują, iż te same rzeczy i zjawiska są przez odmienne społeczności językowe różnie nazywane i rozumiane – stąd świat pojmowany jest nieco odmiennie przez ludzi posługujących się dwoma różniącymi się od siebie językami³. Również Johann Gottfried Herder twierdził już ponad 200 lat temu, że „każdy naród ma własny rezerwuar myśli, które stały się znakami”. Tym rezerwuarem jest właśnie język, do którego wносиły swój wkład stulecia – jest on zatem „skarbcem myśli całego narodu” (J. Herder za: Anusiewicz 1999). Twierdził on również, że jeśli założymy, iż jest prawdziwą tezę, że nie potrafimy myśleć bez myśli i że myślimy za pomocą słów konkretnego języka, to „język wyznacza granicę i zarys całego ludzkiego poznania”.

Tak więc, relacje zachodzące pomiędzy językiem a rzeczywistością od dawna znane były niemieckiej myśli językoznawczej, jednakże podstawowe założenia i definitywny kształt koncepcji o wpływie systemu językowego na interpretację świata sformułował dopiero filozof i badacz języków, Wilhelm von Humboldt, twierdząc, że „poprzez wzajemną zależność myśli i słowa jasne jest to, że języki nie są właściwie środkami przedstawiającymi już poznane prawdy, lecz są czymś więcej, a mianowicie – środkiem do odkrywania prawd dotychczas nie poznanych.” Różnorodność języków nie jest według Humboldta tylko odmiennością dźwięków i znaków, lecz odmiennością samych światopoglądów. Humboldt uważał te różnorodne światopoglądy za przyczynę oraz ostateczny cel wszystkich badań językoznawczych (W. von Humboldt za: Anusiewicz 1999). Twierdził też, że badając język można poddać analizie psychikę danego narodu, który nim się posługuje, ponieważ sposób postrzegania świata zewnętrznego jest wynikiem emanacji ducha konkretnego narodu przejawiającego się w języku ojczystym. Nasza subiektywna interpretacja świata wynika z tego, że postrzegamy przedmioty nie „jako takie, lecz jako obraz wytworzony przez nie w naszej duszy”. W myśl tej koncepcji, istotą języka jest to, że pozwala on

³ Zob. A.Mańczyk *Wspólnota językowa i jej obraz świata. Krytyczne uwagi do teorii językowej Leo Weisgerbera* WSP Zielona Góra 1982.

substancję świata materialnego „wlewać w formę myśli.” (za: Anusiewicz 1999). Cechy poszczególnych języków narodowych są zatem konsekwencją wzajemnego oddziaływania „języka w ogóle” oraz wywodzącego się z koncepcji Georga Hegla „ducha narodu” (*Volksgeist*), psychiki danej społeczności komunikatywnej. Ów „duch narodu” jest subiektywnym sposobem percepcji świata, dlatego też nie powinno się badać języka w oderwaniu od kultury, z której się wywodzi. Przez poznanie poszczególnych form duchowych zawartych w jednostkowych językach narodowych możliwe byłoby, według Humboldta, poznanie „języka w ogóle”, który jest formą ducha ludzkiego.

Leo Weisgerber, który uważał język za realną siłę, tworzącą obraz świata danej społeczności komunikatywnej, kontynuował myśl Humboldta, głosząc, że język jest nie tylko i nie przede wszystkim środkiem do porozumiewania się, lecz wyrazem ducha oraz poglądu na świat użytkownika języka. Porządek świata pochodził, według niego, od słów i myśli wspólnoty językowej. Odmienność języków, w myśl tej teorii, prowadzi nieuchronnie do różnych poglądów na świat poszczególnych wspólnot posługujących się konkretnymi językami i zarazem ograniczonych tymi językami. Leo Weisgerber zwracał szczególną uwagę na treść w analizie języka. Uważał, że znaki językowe dostarczają człowiekowi przedmioty myślenia, a co więcej, utożsamiał przez to myślenie z mówieniem. Językowy „światopogląd” według Weisgerbera, to obraz świata rzeczywistego zawarty w strukturach języka – w sferze struktur treści językowych – które stanowiąc przedmiot myślenia „organizują i porządkują świat zewnętrzny i dostarczają uogólnioną wiedzę o nim”⁴. Struktury te definiują doświadczaną rzeczywistość, „porządkują” ją według własnego wzoru.

Różnice między językami nie oznaczają dla Weisgerbera jedynie różnic w ich strukturalnej budowie, ale odmienność pojmowania świata i innego sposobu rozumowania. Język ojczysty, stanowiąc siłę tworzącą ducha społeczności posługującej się nim, jest zarazem sposobem przekształcania rzeczywistości i podporządkowania jej temu duchowi. Dzięki temu, każda wspólnota językowa posiada specyficzny sposób widzenia i oceny świata zewnętrznego.

„Każdy członek wspólnoty komunikatywnej przejmuje nieświadomie w czasie przyswajania języka ojczystego językowy obraz świata. Jeśli chce on coś przekazać, o czymś mówić, musi posługiwać się słowami i strukturami zdaniowymi swego języka ojczystego, które zawierają już wcześniej

---

⁴ Zob. A. Mańczyk *Wspólnota językowa i jej obraz świata*. Op. cit., s. 21-22.

ustalony i określony porządek oraz ocenę świata”. W całym tym procesie chodzi o przeobrażenie świata doświadczanego w świat duchowo-pojęciowy, które jest ściśle uwarunkowane przez kulturę. Według teorii L. Weisgerbera, świat ten nazywany jest *językowym bytem pośrednim*. Byt ten jest *pośredni*, ponieważ znajduje się on między mówiącym a światem zewnętrznym; pomiędzy człowiekiem a rzeczywistością (Mańczyk 1982). Weisgerber przypisywał językowi główną rolę w odkrywaniu i poznawaniu świata zewnętrznego. To właśnie językowe „byty pośrednie”, jako faktyczne przedmioty myślenia uwarunkowane językiem są odpowiedzialne za niepowtarzalny i zależny tylko od tego języka obraz świata⁵.

W swojej krytyce poglądów niemieckiego filozofa-językoznawcy, Augustyn Mańczyk słusznie zauważa jednak, że nie można traktować języka jako formy istnienia rzeczywistości – jak życzyłby sobie tego Leo Weisgerber – lecz jako formę odzwierciedlenia tej rzeczywistości w procesie poznania. Powstawanie pojęć, wyobrażeń i kategoryzacja rzeczywistości wynika z ludzkiej zdolności porządkowania, hierarchizacji i rozumnego wartościowania zjawisk i przedmiotów (Mańczyk 1982).

Według Helmuta Gipperera, ucznia L. Weisgerbera język jest czymś w rodzaju „klucza do świata (Sprache – Schlüssel zur Welt)”. W jednej ze swych prac pisał, że *językowy obraz świata* jest „ogółem rozwiniętych związków kategoryalnych w danym języku naturalnym (język ojczysty) oraz jego struktur semantycznych w zakresie słownictwa i składni”, które umożliwiają jego użytkownikowi wszelkie rodzaje wypowiedzi i oceny w tym języku. Inaczej mówiąc, specyficzny pogląd na świat danej wspólnoty komunikatywnej to sposób, w jaki zostaje wniesiona do języka i w nim zakodowana, „zapamiętana”, przeżyta, doświadczona a także wyobrażona sobie przez nią rzeczywistość (za: Anusiewicz 1999). A zatem, H. Gipperer dostrzega istnienie świata w „semantycznych rozczłonkowaniach” – jak interpretuje jego myśl Janusz Anusiewicz – systemu leksykalnego danego języka, kategoriach gramatycznych oraz w sposobach syntaktycznego łączenia jednostek⁶. W procesie przyswajania sobie języka ojczystego, każdy członek wspólnoty komunikatywnej przejmuje językowy obraz świata społeczeństwa, w którym przyszedł na świat, nie uświadamiając tego sobie. Struktury, których się uczy – i których nie może odrzucić – narzucają mu określony porządek i ocenę rzeczywisto-

⁵ Zob. A. Mańczyk *Wspólnota językowa...* op. cit., s. 44-45.

⁶ H. Gipperer cyt. za: J. Anusiewicz „Problematyka językowego obrazu świata w poglądach niektórych językoznawców i filozofów niemieckich XX wieku” [w:] *Językowy obraz świata* pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1999, s. 237.

ści, zatem każda jego wypowiedź lub myśl będzie zawsze ograniczona językiem, w którym jest wyrażana.

AMERYKAŃSCY PREKURSORZY ETNOLINGWISTYKI I RELATYWIZMU JĘZYKOWEGO

W środowisku językoznawców amerykańskich relacjami zachodzącymi między systemem językowym a społecznością, która go wytworzyła zajmowali się przede wszystkim Edward Sapir – ideolog tak zwanego relatywizmu językowego – oraz Benjamin Lee Whorf – zwolennik idei determinizmu w zachowaniach językowych, „silniejszej wersji” relatywizmu. Zarówno Edward Sapir jak i jego uczeń Benjamin Lee Whorf dostrzegali wyraźny wpływ języka na sposób myślenia i zachowanie ludzi ze wspólnoty językowej posługującej się nim. Doszli oni do przekonania, że system języka ma bezpośredni wpływ na świadomość człowieka, kształtując jego obraz rzeczywistości. Użytkownik danego języka żyje we „własnym” świecie, stworzonym na podstawie sposobu, w jaki jego język kategoryzuje otaczającą go rzeczywistość. Jak mówi Sapir w jednej ze swych prac, społeczeństwa posługujące się odrębnymi językami „żyją w różnych światach, a nie w jednym świecie, który opatrzony został odmiennymi etykietkami”. Nasze „nawyki językowe” z góry narzucają nam pewne wybory i interpretacje rzeczywistości, dlatego widzimy, słyszymy i doznajemy tak właśnie, jak zakłada system naszego języka (Sapir 1978).

Żaden opis rzeczywistości nie jest wolny od tych z góry założonych przez system sposobów interpretacji – stąd nie jest obiektywny. Hipoteza relatywizmu językowego głosi właśnie zależność postrzegania świata od sposobu myślenia narzucanego przez system języka. Człowiek nie jest z zasady świadomy owego determinizmu, który właściwie skazuje go na pewną określoną ścieżkę myślenia i widzenia świata. Świat myśli to, według Whorfa, pewien „mikrokosmos”, który nosimy w sobie i za pomocą którego interpretujemy „makrokosmos”, czyli rzeczywistość, która nas otacza (Whorf 1982).

Myśląc w jakimś języku poruszamy się w systemie, którego struktury składają się z kulturowo ustalonych i uporządkowanych form i kategorii, które służą nam nie tylko do komunikacji, ale też do analizowania świata. Nasz język nakłada na rzeczywistość własną strukturę⁷.

⁷ Por. A. Mańczyk, *Wspólnota językowa...*, op. cit., str. 36-38.

Dla E. Sapira język stanowił klucz do zrozumienia całego świata, a to, co jest w nim najważniejsze, to znaczenie. Według niego, każdy język będący wytworem danej społeczności komunikatywnej, ale też jedynym narzędziem jej myślenia, na swój specyficzny sposób kształtuje postrzeganie świata przez tę społeczność. Język kategoryzuje rzeczywistość pokrywając ją różnymi siatkami interpretacyjnymi, pokazując rozmaite sposoby postrzegania świata, który nas otacza. Badając języki Indian amerykańskich zwrócił uwagę między innymi na to, jak bardzo odmienna od europejskiej jest zawarta w nich kategoryzacja rzeczywistości, np. kategoria obiektów skupionych w opozycji do kategorii obiektów rozproszonych, czy też klasyfikacja przedmiotów ze względu na ich kształt. Jak pisze E. Sapir w swojej pracy poświęconej rozważaniom nad językiem, jest on „doskonałym narzędziem ekspresji i komunikacji we wszystkich społecznościach ludzkich”. Jest on też „doskonałym systemem symbolicznym”, służącym jako „narzędzie wszelkich odniesień i znaczeń dostępnych danej kulturze”. Układ wzorów kulturowych poszczególnych cywilizacji znajduje swoje odzwierciedlenie w języku, który tę cywilizację wyraża (Sapir 1978).

B. L. Whorf był z kolei zwolennikiem bardziej radykalnego ujęcia zależności między językiem a jego użytkownikami niż teoria relatywizmu językowego E. Sapira. Kontynuatorzy myśli Whorfa określili ją mianem determinizmu językowego. Whorf badał przede wszystkim strukturę języków indiańskich, gramatykę – wzorce, zasady organizacji i współzależności jednostek. Uważał, że „gramatyka nie odzwierciedla idei, lecz je kształtuje”. Rzeczywistość natomiast postrzegał jako „kalejdoskopowy strumień wrażeń”, a jej strukturę jako nadaną przez tkwiące w umysłach ludzi systemy językowe. Człowiek, według Whorfa, jest zdeterminowany przez język, którym się posługuje, przez co nie jest w stanie opisać rzeczywistości całkowicie bezstronnie, krępują go „prawidła interpretacji” (Whorf 1982).

Według Sapira i Whorfa, zadaniem językoznawstwa powinno być dążenie wraz z innymi dziedzinami nauki do zrozumienia człowieka, aby „rozproszyć mroki spowijające język – a tym samym myśl, kulturę i pogląd na życie w każdej społeczności” (Whorf 1982). Obu fascynował język, który uznawali za klucz do poznania i zrozumienia ludzkiego świata – świata znaczeń. Badając języki Indian amerykańskich, tak odmienne pod względem struktury od standardowych języków indoeuropejskich (SAE – Standard Average European)⁸, doszli oni do wniosku, że

⁸ Zob. B. L. Whorf, op. cit., s. 187.

mimo tego, iż fizyczna rzeczywistość obiektywna jest jedna, ale pokryta „różnymi siatkami interpretacyjnymi”, przez co dla każdego języka etnicznego istnieje jego własna, subiektywna rzeczywistość. Świat „realny” jest w zasadzie skonstruowany przez nawyki, czy zachowania językowe, „szablony mówienia” funkcjonujące w danej społeczności (Whorf 1982).

Zasada relatywizmu językowego, którą powołał do życia właśnie E. Sapir, a kontynuował B. L. Whorf głosi, iż społeczności komunikujące się za pomocą odmiennych języków żyją w zupełnie różnych światach. Pewne nawyki językowe, których sobie nie uświadamiamy, budują nasz „realny świat”, „naszą” społeczną rzeczywistość, interpretując ją zgodnie ze strukturami samego języka. I tak, pozostajemy w dużej mierze „na łasce” systemu językowego, w którym wychowujemy się i myślimy od dzieciństwa. Whorf w swoich pracach mówił wręcz o tym, że rzeczywistość jawi się nam jako „kalejdoskopowy strumień wrażeń”, któremu strukturę nadają umysły ludzkie – każdy zgodnie ze wzorem zakodowanym w strukturach systemu językowego, w ramach którego funkcjonuje. Język organizuje nasze doświadczenie, klasyfikuje i porządkuje ów „strumień doznań zmysłowych”, przez co wytwarza pewien „wycinek rzeczywistości”, swoistą i subiektywną wizję świata. Ludzie posługujący się wyraźnie odmiennymi gramatykami „są nastawieni przez owe gramatyki na różne typy postrzegania i różne oceny zewnętrznie podobnych do siebie aktów percepcji”, co powoduje powstawanie odmiennych obrazów otaczającego ich świata. Mowa jest zatem „największą sztuką, jaką może wystawić rodzaj ludzki” (Whorf 1982).

Dla wszystkich wspomnianych myślicieli-językoznawców język nie stanowi przede wszystkim narzędzia komunikacji międzyludzkiej, ale „miejsce”, w którym zawiera się obraz świata ludzi, którzy się nim posługują. Język nie jest „zasłoną rzeczywistości”, lecz porządkiem, który umożliwia obcowanie z nią, poznanie jej⁹. Językowy obraz świata odnosi się zawsze do pewnej konkretnej, poznawalnej rzeczywistości, w której poszczególne społeczności językowe się znajdują. Otaczający nas świat ma niewątpliwie bezpośredni wpływ na nasze myślenie i język, stąd można by wytłumaczyć tak często wspomnianą przez językoznawców niezwykle szeroką gamę nazw śniegu u Eskimosów lub maści wielbłądów u plemion arabskich (Mańczyk 1982).

---

⁹ M. Kuniński, *Język a tożsamość narodowa. Aspekty filozoficzne i socjologiczne*. [w:] *Język a tożsamość narodowa*, pod red. M. Bobrownickiej. Kraków 2000, s. 10.

JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA W POLSKIEJ MYŚLI LINGWISTYCZNEJ – PRÓBA DEFINICJI

Od kilkudziesięciu lat koncepcja *językowego obrazu świata* (JOS) zdobywa w Polsce coraz większą popularność, szczególnie w środowisku językoznawców związanych z lubelskim czasopiśmie *Etnolingwistyka* oraz *Język a kultura*. Po raz pierwszy określenie *językowy obraz świata*, użyte w sposób terminologiczny, zostało zawarte w 1978 roku w krakowskiej *Encyklopedii wiedzy o języku polskim*, gdzie Walery Pisarek podał jego definicję i krótką charakterystykę¹⁰. Nazwał go wtedy „obrazem świata odbitym w danym języku narodowym, nieodpowiadającym ściśle rzeczywistemu obrazowi, odkrywanemu przez naukę”. Jednakowoż, pojęcie to zaczęło funkcjonować na stałe dopiero w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku, kiedy to opublikowane zostały prace lingwistów, takich jak m.in. Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Janusz Anusiewicz, Augustyn Mańczyk czy Jolanta Maćkiewicz. Wtedy to pod redakcją Jerzego Bartmińskiego został wydany *Zeszyt próbny „Słownika ludowych stereotypów językowych”*, który zainicjował etnolingwistyczne badania lubelskiego zespołu językoznawców nad „ludową” wizją człowieka i świata odzwierciedloną w strukturach języka polskiego.

Jedna z pierwszych definicji JOS na gruncie językoznawstwa polskiego zawarta została w pracy J. Bartmińskiego i R. Tokarskiego *Językowy obraz świata a spójność tekstu* wydanej w tomie *Teoria tekstu* w 1986 r. Według niej jest to „pewien zespół sądów mniej lub bardziej utrwalonych w języku, zawartych w znaczeniach wyrazów lub przez te znaczenia implikowanych, który orzeka o cechach i sposobach istnienia obiektów świata pozajęzykowego. W tym sensie JOS jest utwaleniem zespołu relacji zawartych w językowym ukształtowaniu tekstu, a wynikających z wiedzy o świecie pozajęzykowym”. (Bartmiński, Tokarski 1986). Kontynuując tę myśl, J. Bartmiński stwierdza, że w języku zawarta jest swoista „interpretacja rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie”. Sądy te utrwalone są przede wszystkim w strukturze języka: formach gramatycznych, słownictwie i tak zwanych „tekstach kliszowanych”, czyli przysłówiach i frazeologizmach¹¹.

Obecnie najczęściej definiuje się JOS jako „strukturę pojęciową utrwaloną (zakrzeplą) w systemie danego języka” (Grzegorzczukowa

¹⁰ J. Bartmiński *O pojęciu językowego obrazu świata* [w:] *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin 2006.

¹¹ J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata* [w:] *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006. s. 76-80.

1999). Struktura ta utrwalona jest zarówno we właściwościach leksykalnych, jak i gramatycznych języka, czyli w znaczeniach wyrazów oraz ich łączliwości. Językowy obraz naszego świata to zapis wszelkich interakcji człowieka z rzeczywistością: hierarchizowania, porządkowania i klasyfikowania świata, który nas otacza. Badania nad JOS, to obserwowanie udziału języka w procesie poznawczym; badania relacji, jakie zachodzą między językiem a poznaniem, próba „znalezienia odpowiedzi na pytanie jaki obraz świata (rzeczywistości pozajęzykowej) zawarty jest w języku, co się nań składa; jakie informacje, jaka wiedza, doświadczenia i wartości przyjęte i uznane przez społeczność, posługującą się danym językiem, zostały w nim nagromadzone, przechowane i przekazane następnym pokoleniom” (Anusiewicz 1999).

ZAKOŃCZENIE

Język jest kopalnią wiedzy na temat człowieka i jego świata. Zawiera się w nim doświadczenie poprzednich pokoleń jego użytkowników, reprezentowany przez nich światopogląd oraz stereotypy zachowań utrwalone na przestrzeni wieków. Język ukazuje zatem, jak dana wspólnota językowa dokonuje interpretacji rzeczywistości. Dlatego też, w pewien sposób, jak twierdził L. Wittgenstein, granice naszego języka wyznaczają także granice naszego świata (za: Anusiewicz 1999). System językowy to niezbędne narzędzie komunikacji międzyludzkiej, a zarazem jedyne narzędzie, jakie posiadamy aby móc interpretować rzeczywistość, w której żyjemy. Za pomocą języka „porządkujemy chaos”, który nas otacza (J. Maćkiewicz 1999). Każda wspólnota językowa posiada własny sposób interpretacji świata, odzwierciedlony w używanym przez nią języku własny językowy obraz tego świata. Właśnie ten *językowy obraz świata* stał się od pewnego czasu głównym obiektem badań niektórych filozofów, językoznawców i etnolingwistów, chociaż sama koncepcja *językowego obrazu świata* ma w zasadzie całkiem długą historię. Niniejsza praca miała na celu przybliżenie niektórych teorii na temat wzajemnego wpływu człowieka i jego języka oraz *językowego obrazu świata*.

Hizkuntza, errealitatea interpretatzeko eta ulertzeko tresna. Munduaren irudi linguistikoaren kontzeptua

Hizkuntza bat ez da existitzen hizkuntza hori erabiltzen duen gizartearekiko loturarik gabe. Mintzamenaren jatorri sozial horren ezaugarria da, hain zuzen, pertsona bakar batek ezin duela berak bakarrik hizkuntza bat sortu. Hau da, *talde* batek erabiltzen duen hizkerari esaten zaio *hizkuntza*. Talde batek sortzen du hizkuntza, baina, beste alde batetik, hizkuntzak berak ere badu eragina talde horrengan, aurreko belaunaldi guztien esperientzia osoa hizkuntzaren egituretan ikus daitekeelako; hizkera bat erabiltzen duen talde edo nazio bakoitzaren hizkuntzan islatzen dira mende luzeetan zehar finkatu diren ikuspegia, portaera-ereduak eta errealitatea interpretatzeko modua, besteak beste.

Hizkuntza-sistema ezinbesteko tresna da jende arteko komunikaziorako, bai eta gizakiok inguruko errealitatea interpretatzeko daukagun tresna bakarra ere. Gauzei izenak ematea eta mundua sailkatzen saiatzea geure inguruko “kaosa antolatzea edo txukuntzea” da, errealitatearen “konplexutasuna erraztea”.¹² Hizkuntza erabiliz interpretatzen dugu mundua, bere zatien irudi linguistikoen bidez hitz egin eta pentsatuz; hortaz, gure hizkuntzaren mugek gure munduaren mugak zehazten dituzte (Anusiewicz, 1999).

Hainbat filosofo eta hizkuntzalariren erronka da, mundua eta hizkuntzaren arteko harremana ulertzeaz gain, hizkuntzaren eta erabiltzaileen elkarrekiko mendekotasun maila behin betiko zehaztea ere. Hau da, hizkuntzalariei dagokie hizkuntza-komunitateak bere hizkuntzan norainoko eragina duen aztertzea, bai eta alderantzizko dependentziaren maila zehaztea ere.

Johann Herder alemaniarrek zioenez, “egia bada ezin garela pentsamendurik gabe bizi eta hitzez baliatuz ikasten dugula pentsatzen, orduan, hizkuntzak gizakion ezagutzaren muga guztiak zehazten ditu” (Schaff, 1964). Izan ere, ezinezkoa da hizkuntzarik gabe pentsatzea; hortaz, hizkuntza berri

---

¹² Ikusi J. Maćkiewicz “Kategoryzacja a językowy obraz świata”, J. Bartmińskiren *Językowy obraz świata* liburuan, Lublin, 1999, 53. orr. [Autorearen itzulpena].

bat ikasten duenak mundu berri bat aurkitzen du, beste errealitate bat. Esan daiteke beste hizkuntza-komunitate baten pentsatzeko modua aztertuz gogoe-ta egiteko modu desberdinak ezagutu ditzakegula; horrela, gure ikuspuntua aldatzen eta aberasten doa, hizkuntza bakoitzaren hiztegi eta gramatika egi-turetan baitago kodifikatuta hiztunek errealitatea interpretatzeko duten modu berezia. Hizkuntza bateko hainbat esamolde ezin daitezke beste hizkuntza batekoekin guztiz parekatu, hau da, ez dira inoiz sinonimo osoak izango, bakoitza bere hizkuntza-komunitateak errealitateari jartzen dion kontzeptu-sarean sartuta baitago. Kontzeptu-sare horiek komunitate batek mundua iku-steko duen modu bereziaren errealizazioa dira, bere *munduaren irudi linguistikoa* alegia (B.L. Whorf, J. Maćkiewicz).

MUNDUAREN IRUDI LINGUISTIKOAREN KONTZEPTUA EUROPAR ETA AMERIKAR HIZKUNTZALARIEN ESANETAN

Hizkuntzalaritzaren historian zehar, munduaren irudi linguistikoari hainbat izen eman izan zaizkio, ondoko hauek besteak beste: *munduare-kiko iritzia*, *hizkuntzaren barneko forma*, *munduaren ezagutza berezia*, *ikuspegia*. Munduaren irudi linguistikoaren kontzeptua [*sprachliches Weltbild* alemanez, edo *linguistic view (picture) of the world* ingelesez], etnologia eta etnohizkuntzalaritzaren arlotik sortu zen, hizkuntza-taldea azterketaren objektutzat hartzen duen hizkuntzalaritza antropologiko-kulturaletik, alegia. Onartuta dago kontzeptu honen oinarrian direla Jo-hann Gottfried Herder eta Wilhelm von Humboldten ideiak, bai eta erlati-bismo linguistikoaren sortzailatzat ditugun Edward Sapir eta Benjamin Lee Whorfen kontzeptuak ere.

Herder eta Humboldten ustez, hitzik gabe pentsamenduak existitzen ez direlako, hizkuntza ezinbestekoa da inguratzen gaituen errealitatea “muga-tzeko eta forma emateko”, hau da, errealitatea eta bere parte guztiak izendatu ahal izateko. Gizakiak hizkuntza jakin baten bitartez ikasten du pentsatzen eta hizkuntza hori erabiltzen du pentsatzeko; hortaz, ideia honek aldarrika-tzen du hizkuntzarik gabe pentsatzea ezinezkoa izango litzatekeela. Pensa-tzearen eta hizkuntzaren egiturak berberak dira, eta horregatik, hitz egiten dugun modu berean pentsatzen dugu (Anusiewicz, 1999).

Leo Weisgerber filosofo alemaniarren esanetan, bizi dugun errealita-tea hikuntzan bertan hasi eta amaitu egiten da, hizkuntzari esker eta bere bitartez edozein ezagutza lortzen dugulako (Mańczyk, 1982). Hizkuntza bakoitzaren zatiketa eta orden gramatikalak munduaren pertzepzioan eragi-na dauka, hizkuntza-komunitatearen irudimenean eta portaeran duen be-

zala. Pentsatzearen eta hitz egitearen elkarrekiko dependentzia hori gogoan izan zuten etnohizkuntzalaritza sortu zuten Edward Sapir eta Benjamin Lee Whorf kultur antropologo amerikarrek: “Pentsamenduak sortzearen prozesua ez da –esaten zuen Whorfek–, zentzu tradizionalan, askea eta arrazoi-zkoa, gramatika jakin baten zati bat baizik, eta aldatu egiten da gramatika horren arabera”.¹³

MUNDUAREN IRUDI LINGUISTIKOA HAINBAT HIZKUNTZALARI ALEMANIARREN IKUSPUNTUTIK

XIX. eta XX. mendeetako alemaniar hizuntzalaritzaren tradizioan, hizkuntza, pentsamendua eta errealitatearen arteko harremanaren gaineko ideiak maiz agertzen dira. Augustyn Mańczyk, munduaren irudi linguistikoren ideiaz aritzen zen poloniar hizkuntzalari esanguratsuak, *Hizkuntza-komunitatea eta bere munduaren irudi linguistikoa. Leo Weisgerberren hizkuntza teorian hainbat gogoeta* liburuan, aitortzen du kontzeptu honen hastapenak alemaniar filosofian bilatu behar direla, Martin Luterren garaietan (XVI. mendean). Luterren lan baten arabera, hizkuntza bakoitzak bere ezaugarri bereziak dauzka, eta horrek eragiten du hizkuntza-komunitate bakoitzak, errealitatea sailkatzearekin batera, gauza eta gertakari berdinak modu desberdinean deitzea eta ulertzea. Beraz, bi mintzaira ezberdin –bakoitzak berea– erabiltzen dituzten bi pertsonak mundua ezberdin samar ikusten eta ulertzen dute.¹⁴ Johann Gottfried Herderrek ere, duela 200 urte esan zuen “nazio bakoitzak zeinu bihurtu ziren pentsamenduen gordailu bat daukala”. Gordailu hori hizkuntza da, mendeetan zehar aberasten joan dena eta “nazio osoaren pentsamenduen altxor-kutxa” bihurtu dena (Anusiewicz, 1999). Eman dezagun pentsamendurik gabe ezin dugula pentsatu eta hizkuntza jakin bateko hitzak erabiliz pentsatzen dugula; hori horrela bada, esaten zuen Herderrek, “hizkuntzak gizakion ezagutza osoaren mugak zehazten ditu”.

Izan ere, hizkuntza eta errealitatearen arteko harremanak aspalditik ezagutzen dira hizkuntzalari alemaniarren munduan. Hala ere, Wilhem von Humboldt izan zen hizkuntza-sistemak mundua interpretatzean duen eraginaren ideiaren oinarriak eta itxura zehaztu zituena. Humboldten arabera, “pentsamendu eta hitzen elkarrekiko dependentziagatik, argi dago hizkun-

¹³ B. L. Whorf, *Język, myśl, rzeczywistość*, Warszawa, 1982, 284. orr. [Autorearen itzulpena].

¹⁴ Ikusi A. Mańczyk, *Wspólnota językowa i jej obraz świata. Krytyczne uwagi do teorii językowej Leo Weisgerbera*, WSP Zielona Góra, 1982 [Autorearen itzulpena].

tzak ez direla ezagutzen ditugun gauzak aurkezteko bitartekoak bakarrik, askoz garrantzitsuagoak baizik, gauza ezezagunak aurkitzeko balio dutelako”. Milaka eta milaka hizkuntza existitzeak ez du bakarrik esan nahi, Humboldtten esanetan, doinu- eta zeinu-sistema desberdin asko eta asko daudela, hizkuntzak adina munduaren ikuspegi desberdin daudela baizik. Humboldtten ustez, ikuspegi desberdin horiek dira hizkuntzalarien ikerketa guztien zergatia eta helburua (Anusiewicz, 1999).

Hizkuntza aztertuz hizkuntza hori erabiltzen duen nazio osoaren psikea azter daitekeela uste zuen, mundua ezagutzeko modua ama-hizkuntzak barnean daukan (nazioaren) espirituaren ondorioa delako. Munduaren gure interpretazioa subjektiboa da, gauzak “ez direlako ikusten diren moduan, baizik eta haiek gure ariman sortutako irudia bezala”. Ideia horren arabera, hizkuntzak ahalbidetzen du materiazko munduaren substantzia “pentsamenduen moldean isurtzea” (Anusiewicz, 1999). Hortaz, nazio-hizkuntza bakoitzaren ezaugarriak “hizkuntza orokorraren” eta Georg Hegelen kontzeptutik datorren “nazio-espituaren” (*Volksgeist*) elkarrekiko eraginaren ondorioak dira. Hizkuntza-komunitatearen psikea, “nazio-espitu” hori, munduaren pertzepzio-modu subjektiboa da. Horregatik, ez da komeni hizkuntza bat aztertzea hizkuntza hori erabiltzen duen komunitatearen kultura alde batera utzita. Humboldtten arabera, nazio-hizkuntza guztietan dauden espitu-forma guztiak ezagutuz gero, posible izango litzateke “hizkuntza orokorra” –gizakion espituaren forma bat dena– ezagutzea.

Humboldtten ideiaren jarraitzaile batek, Leo Weisgerberrek, hizkuntza bere erabiltzaile-komunitatearen munduaren irudi linguistikoaren indar sortzailatzat zeukan. Hizkuntza, bere esanetan, ez da bakarrik komunikaziorako tresna, baizik eta erabiltzailearen espituaren eta mundu-ikuspegiaren adierazpena. Weisgerberren ustez, munduaren ordena hizkuntza-taldearen hitz eta pentsamenduetatik dator. Teoria horren arabera, hainbat hizkuntza desberdin existitzeak, hizkuntza horiek erabiltzen dituzten eta, aldi berean, hizkuntza horien eraginez mugatuta dauden hizkuntza-komunitateen munduaren irudi linguistiko desberdinak sortzen ditu, nahi eta nahi ez. Filosofo alemaniar honek, hizkuntza bat aztertzean, edukia zeukan bereziki gogoan. Zeinu linguistikoek pentsamenduen objektuak ematen dizkigutela pentsatzen zuen, eta, horregatik, hitz egitea eta pentsatzea ekintza bera dela. Munduaren ikuspegi linguistikoa, Weisgerberren aburuz, egitura linguistikoetan aurkitzen dugun egiazko munduaren irudia da, eta eduki linguistikoaren egituren arloan dago. Egitura horiek, pentsamenduen objektua direnez, “kanpoko mundua antolatu eta txukuntzen

dute, eta mundu horren gaineko informazio orokorra ematen dute”.¹⁵ Egiturak bizi dugun errealtatea izendatzen dute, eta, haien formak eredutzat hartuta, “txukundu” egiten dute errealtatea.

Weisgerberren esanetan, hizkuntzen arteko desberdintasunak ez dira bakarrik haien egituren arteko aldeak, mundua ulertzeko eta pentsatzeko modu desberdinak baizik. Komunitate linguistikoaren ama-hizkuntza bere nazioaren espiritua sortzen duen indarra da, eta, aldi berean, errealtatea transformatzeko eta espiritu horren menpe jartzeko modua ere bada. Horri esker, hizkuntza-komunitate bakoitzak kanpoko mundua ikusteko eta ebaluatzeko era berezia dauka.

“Komunitate linguistikoaren kide berri guztiek, ama-hizkuntza ikastearekin batera, munduaren irudi linguistiko jakin bat hartzen dute, konturatu gabe. Zerbait esan nahi duenean, bere ama-hizkuntzaren egiturak eta hitzak erabili behar ditu, eta horiek, hain zuzen, aspaldi finkatutako munduaren ordena eta ebaluazioa gordetzen dute”. Prozesu honen muina, bizi dugun errealtatea espiritu eta kontzeptuen mundu bihurtzean datza, kultura dela medio. Weisgerberrek mundu honi *bitarteko izaki linguistikoa* deitzen dio. *Bitartekoa* da, hitz egiten duenaren eta kanpoko munduaren arteko zerbait delako; gizakiaren eta errealtatearen artekoa (Mańczyk, 1982). Hizkuntza ezinbestekoa da kanpoko mundua ezagutzeko, Weisgerberren ustez. Bitarteko izaki linguistiko horiek hizkuntzak baldintzatzen dituen pentsatzearen benetako objektuak direnez, hizkuntza horren berezko munduaren irudi linguistiko bereziaren zioa dira.¹⁶

Augustyn Mańczyk, Leo Weisgerberren ideien kritikariak, uste zuen –Weisgerberrek ez bezala– hizkuntza ezin dela errealtatearen existentziaren era bat bezala tratatu, ezagutza-prozesuan errealtatea islatzeko modu gisa baizik. Gizakiok edozein gertakari eta edozein gauza ordenatzeko, mailakatzeko eta arrazoiaren bidez ebaluatzeko dugun trebetasunari zor diogu kontzeptuak eta ideiak sortu ahal izatea eta errealtatea sailkatu ahal izatea (Mańczyk, 1982).

Leo Weisgerberren ikasle Helmut Gipperren ustez, hizkuntza “mundurako giltzaren moduko zerbait da (*Sprache – Schlüssel zur Welt*)”. Gipperrentzat, munduaren irudi linguistikoa “ama-hizkuntza batean garatutako kategoria-harreman eta lexiko eta sintaxi mailako egitura semantiko guztien multzoa da”, hizkuntza horren erabiltzaileari, edozein momentutan, nahi duena hizkuntza horretan adierazteko eta ebaluatu ahal izateko posibilitatea

¹⁵ Ikusi A. Mańczyk, *op. cit.*, 21-22. orr. [Autorearen itzulpena].

¹⁶ Ikusi A. Mańczyk, *op. cit.*, 44-45. orr. [Autorearen itzulpena].

ematen diona. Hau da, komunitate linguistikoaren ikuspegi berezia da, “gogoratutako”, bizitako eta imajinatutako errealitatea hizkuntzan nola sartu eta finkatu zen ikusteko modua (Anusiewicz, 1999). Beraz, Gipperrek hizkuntza baten sistema lexikoaren “zatiketa semantikoetan” ikusten du munduaren existentzia –Janusz Anusiewicz filosofo eta hizkuntzalari poloniarrak ulertzen duen moduan–, bai eta gramatika kategorietan eta hitzak sintaxian batzeko moduetan ere.¹⁷ Ama-hizkuntzaren transmisio-prozesuan, komunitate linguistikoko kide bakoitzak, jaio den gizartearen arabera, munduaren irudi linguistiko jakin bat hartzen du, ohartu gabe. Ikasten dituen egiturek orden zehatz bat eta errealitatearen ebaluaketa jakin bat ezartzen diote, eta ezin ditu ukatu. Hortaz, zerbait adierazteko erabili duen hizkuntzak mugatuko ditu beti bere esaldi edo pentsamendu guztiak.

ETNOHIZKUNTZALARITZA ETA ERLATIBISMO LINGUISTIKOAREN AITZINDARI AMERIKARRAK

Hizkuntzalari amerikarren artean, batez ere Edward Sapirrek (erlatibismo linguistiko izeneko ideia sortzailea) eta Benjamin Lee Whorfek (portaera-linguistikoetan determinismoaren aldekoa, hots, erlatibismo linguistikoaren “bertsio indartsuagoaren” aldekoa) aztertu zituzten hizkuntza-sistemaren eta hizkuntza-sistema hori erabiltzen duen komunitatearen arteko harremanak. Bai Sapirrek eta bai Whorf bere ikasleak ikusi zuten komunitate linguistikoaren hizkuntzak eragin nabarmena duela komunitate horretako kideen pentsatzeko moduan eta portaeran. Hizkuntza-sistemak, errealitatearen gure irudia eratuz, gizakion kontzientziari zuzenean eragiten diola konturatu ziren. Hortaz, esan daiteke, hizkuntza jakin baten erabiltzailea “bere munduan” bizi dela, inguratzen gaituen errealitatea sailkatzeko bere hizkuntzak duen modua oinarritzat hartuta sortu duen munduan. Sapirrek bere lan batean esaten duen bezala, hizkuntza desberdinak erabiltzen dituzten komunitateak “mundu desberdinetan bizi dira, eta ez etiketak jarrita dituen mundu batean”. Gure “ohitura linguistikoek” errealitatearen interpretazio eta aukera jakin batzuk ezartzen dizkigute alde aurretik; horregatik, gure hizkuntzaren sistemak aurriztatu duen bezala ikusi, entzun eta sentitzen dugu (Sapir, 1978).

---

¹⁷ H. Gipper & J. Anusiewicz, “Problematyka językowego obrazu świata w poglądach niektórych językoznawców i filozofów niemieckich XX wieku”, in J. Bartmiński, *Językowy obraz świata*, Lublin, 1999, 237. orr. [Autorearen itzulpena].

Errealitatearen deskribapen guztiak ez dira objektiboak, sistemak alde zurririk jarritako nolabaiteko interpretazio moduetatik libre ez direlako. Erlatibismo linguistikoaren hipotesiaren arabera, gure hizkuntzak ezarritako pentsatzeko erak baldintzatzen du kanpoko mundua ikusi eta ulertzeko modua. Gizakiak normalean ez gara determinismo horretaz ohartzen, baina determinismoa da, pentsatzeko eta mundua ikusteko bide zehatz batera kondentatzen gaituelako. Whorfen arabera, pentsamenduen mundua barruan daramagun “mikrokosmos” bat da, eta, horretaz baliatuz, “makrokosmosa”, hau da, inguratzen gaituen errealitatea, interpretatzen dugu (Whorf, 1982).

Hizkuntza baten bidez pentsatuz, kulturalki zehaztutako eta ordenean jarritako formak eta kategoriak dauzkan sistema baten barruan mugitzen gara. Sistema horrek ez digu komunikatzeko bakarrik balio, mundua aztertzeke ere balio baitigu. Gure hizkuntzak errealitateari bere eurastruktura jartzen dio.¹⁸

Sapirren ustez, hizkuntza mundu osoa ulertzeko giltzarria da, eta esanahia da bere parte garrantzitsuena. Komunitate linguistiko bakoitzak sortutako hizkuntza, komunitateak pentsatzeko daukan tresna bakarra da; beraz, hizkuntza horrek eratuko du, bere era berezian, komunitateak errealitatea interpretatzeko duen modua. Hizkuntzak errealitatea sailkatzen du, interpretazioaren hainbat sarerekin estaliz eta mundua ikusteko hainbat modu erakutsiz. Sapirrek, Ameriketako indiarren hizkuntzak aztertuz, Europarrek ez bezalako errealitatearen sailkapena egiten dutela nabarmendu zuen (adibidez, elkartutako objektuen kategoria *versus* sakabanatutako objektuen kategoria, edota formaren araberrako objektuen sailkapena). Bere lan batean esaten duen moduan, hizkuntza “gizakion komunitate guztietan adierazpen eta komunikazio-tresna ezin hobea da”, bai eta “sistema sinboliko onena” ere, “kultura baten erreferentzia eta esanahi guztietarako tresna” gisa balio duena. Zibilizazio bakoitzaren kultura-ereduen sistema islatuta dago erabiltzen duen hizkuntzan (Sapir, 1978).

Whorf, aldiz, hizkuntzaren eta hizkuntza horren erabiltzaileen arteko dependenziaren teoria erradikalagoaren aldekoa zen, eta bere proposamena Sapirren erlatibismoa baino indartsuagoa zen. Whorfen ideien jarraitzaileek *determinismo linguistikoa* deitu zioten. Whorfek hizkuntza indiarren egiturak aztertzen zituen, batez ere; ereduak eta antolaketa eta unitateen elkarrekiko dependenziaren arauak aztertu zituen, hau da, gramatika. Whorfen ustez, “gramatikak ez ditu ideiak islatzen, eratu egiten ditu”. Errealitatea “kaleidoskopio moduko sententzio-fluxu” gisa ikusten zuen, eta esaten zuen gizakion buruetan dauden hainbat hizkuntza-sistemak eratzen

¹⁸ Ikusi A. Mańczyk, *Wspólnota językowa...*, 36-38. orr. [Autorearen itzulpena].

dutela errealitate horren egitura. Gizakia, Whorfen arabera, erabiltzen duen hizkuntzak mugatzen du, eta horrek ez dio uzten errealitatea objektibotasun osoz deskribatzen, “interpretazio-arauek” lotzen baitute (Whorf, 1982).

Sapir eta Whorfen arabera, gizakia guztiz ulertzea izan behar da hizkuntzalaritzaren egitekoa, zientziaren beste arloena bezala, “hizkuntza estaltzen duen iluntasuna argitzeko eta, horrela, komunitate guztien pentsamendua, kultura eta munduaren ikuspegia ezagutzeko” (Whorf, 1982). Hizkuntza zen bien grina, eta hizkuntza zuten gizakion mundua –esanahien erresuma– ezagutu eta ulertzeko giltzarritzat. Ameriketako indiarren hizkuntzak aztertuz, hizkuntza indoeuropar estandarrak (SAE – Standard Average European)¹⁹ oso bestelakoak zirela konturatu ziren, egitura linguistikoa zela eta. Errealitate fisiko objektibo bat bakarra dagoen arren, “interpretazio-sare desberdinek” estaltzen dutela ulertu zuten. Hortaz, hizkuntza etniko bakoitzak bere errealitate subjektiboa dauka. “Benetako” mundua ohitura edo portaera linguistikoz, hizkuntza-komunitatearen “hitz egitearen eredu” eginda dago (Whorf, 1982).

Sapirrek sortutako eta Whorfek jarraitutako erlatibismo linguistikoaren ideia arabera, hizkuntza desberdinak darabiltzaten komunitate linguistikoak mundu guztiz desberdinetan bizi dira. Komunitate linguistiko bakoitzak hainbat ohitura linguistiko ditu, ohartzen ez diren arren. Ohitura linguistiko horiek gure “egiazko mundua” eraikitzen dute, “gure” errealitate soziala, inguratzen gaituen mundua erabiltzen dugun hizkuntzaren egituren arabera interpretatuz. Izan ere, txikitatik hizkuntza batean bizi eta pentsatzen dugu, eta, neurri batean, “bere sistemaren esku” geratzen gara. Whorfek esaten zuen errealitatea “kaleidoskopio moduko sentsazio-fluxu” gisa ikusten dugula. Sentsazio-fluxu hori bakoitzak darabilen hizkuntza-sistemaren egituretan kodifikatuta dagoen ereduaren arabera egituratzen du gure buruak. Hizkuntzak bizi dugun esperientzia antolatzen du, “sentsazio-fluxu” hori sailkatu eta ordenatzen du, eta horrela “errealitatearen zati bat” produzitzen du, munduaren ikuspegi subjektibo eta berezia. Gramatika oso desberdinak erabiltzen dituen jendeak “gramatika horiek eragindako mundua ikusteko modu desberdinak dauzka, eta kanpotik antzekoak diren gertakarien ebaluazio desberdinak egiten ditu”. Eta horrek eragiten du inguratzen dituen munduaren irudi desberdinak sortzea. Hizkuntza, beraz, “gizakiok antzeztu dezakegun antzerkirik onena da” (Whorf, 1982).

Aipatutako filosofo eta hizkuntzalari guztientzat hizkuntza ez da, batez ere, gizakien arteko komunikaziorako tresna, hizkuntza horren

¹⁹ Ikusi B. L. Whorf, *op. cit.*, 187. orr. [Autorearen itzulpena].

erabiltzaileen munduaren irudia daukan “leku bat” baizik. Hizkuntza ez da “errealitatea estaltzen duen errezela”, errealitatea ezagutzeko balio duen ordena baizik.²⁰ Munduaren irudi linguistikoaren erreferentziak eza-gutu daitekeen errealitate jakin batekoak dira, hizkuntza-komunitateak bizi diren errealitatekoak. Inguratzen gaituen munduak gure hizkuntzan eta pentsamenduan eragina du, dudarik gabe. Horregatik, hizkuntza-komunitate batzuetan, errealitatearen zati batzuek izen asko dauzkate; adibidez, hizkuntzalariak askotan aipatzen dituzten eskimalen elur mota desberdinak, edo arabiarrek gameluen kolorea deitzeko duten izen-sorta zabala (Mańczyk, 1982).

MUNDUAREN IRUDI LINGUISTIKOA HIZKUNTZALARITZA POLONIARREAN. ZENBAIT DEFINIZIO

Azken hamarkada hauetan, munduaren irudi linguistikoaren kontzeptuak (polonieraz *językowy obraz świata* [JOS]) gero eta onarpen handiagoa lortu du Polonian, Lublin herrian argitaratzen diren *Etnolingwistyka* eta *Język a kultura* aldizkariekin lotuta diren hizkuntzalarien artean, batik bat. Kontzeptu hori 1978an agertu zen lehenengo aldiz definizio terminologiko gisa, Krakoviako *Polonieraren ezagutzaren entziklopedian* [*Encyklopedia wiedzy o języku polskim*]; Walery Pisarekek idatzi zituen termino horren definizio laburra eta ezaugarriak.²¹ Munduaren irudi linguistikoa “nazio-hizkuntza batean islatuta dagoen munduaren irudia” dela esaten du lan horretan, eta “ez dela zientziak deskubritzen duen benetako munduaren guztiz berdina”. Gero, 80. hamarkadan hasi zen termino hori polonieraz erabiltzen, Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Janusz Anusiewicz, Augustyn Mańczyk eta Jolanta Maćkiewicz hizkuntzalarien lanak argitaratzearekin batera. Garai hartan, Jerzy Bartmińskiren zuzendaritzapean, *Herriaren estereotipo linguistikoaren hiztegia* [*Zeszyt próbny „Słownika ludowych stereotypów językowych”*] argitaratu zen, eta gertakari horrek Lublineko hizkuntzalari-taldearen ikerketa etnolingvistikoari bidea zabaldu zion; polonieraren esturturetan islatuta dagoen gizakia eta munduaren “herriko” irudia aztertzen ziren ikerketa horretan.

²⁰ M. Kuniński, “Język a tożsamość narodowa. Aspekty filozoficzne i socjologiczne”, in M. Bobrownicka, *Język a tożsamość narodowa*, Kraków, 2000, 10. orr. [Autorearen itzulpena].

²¹ J. Bartmiński, “O pojęciu językowego obrazu świata”, in *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin, 2006.

Polonian, munduaren irudi linguistikoaren lehenengo definizioetako bat J. Bartmiński eta R. Tokarskiren *Munduaren irudi linguistikoa eta testuaren kohesioa* [*Językowy obraz świata a spójność tekstu*] izeneko lanean agertu zen, 1986. urtean argitaratutako *Testuaren teoria* liburuan. Definizio horren arabera, “hizkuntzan oso finkatuta edo ez hain finkatuta dauden hainbat iritziren multzo bat da; iritzi horiek hitzen esanahietan aurkitzen ditugu, edo esanahi horiek inplikatzan dituzte. Iritzi multzoak hizkuntzatik kanpoko munduko objektuen ezaugarriak eta existitzeko moduak adierazten ditu. Zentzu honetan, munduaren irudi linguistikoa testuaren egitura linguistikoan dagoen munduaren ezagutzatik datorren erlazio-multzoaren finkapena da” (Bartmiński & Tokarski, 1986). Ideia horri jarraituz, J. Bartmińskik esaten du munduari buruzko iritzien bilduma baten moduan uler dezakegun berezko “errealitatearen interpretazioa” dagoela hizkuntzan. Iritzi hauek batik bat hizkuntzaren egituretan finkatuta daude: egitura gramatikaletan, hiztegian, eta esaera zahar eta esapide idiomatikoetan.²²

Gaur egun, Polonian gehien erabiltzen den munduaren irudi linguistikoaren definizioa beste hau da: “hizkuntza baten sisteman finkatutako kontzeptuaren egitura” (Grzegorzczkova, 1999). Egitura hori hizkuntzako lexikoaren eta gramatikaren ezaugarrietan kokatuta dago, hitzen esanahietan eta hurrenkeraren arauetan. Gure munduaren irudi linguistikoa gizakiaren eta errealitatearen arteko interakzio guztien zerrenda da: inguratzen gaituen munduari hierarkia ezartzea, antolatzea, sailkatzea, etab. Hizkuntzak mundua ezagutzeko prozesuan nola parte hartzen duen aztertzea da munduaren irudi linguistikoa ikertzea; hau da, ezagutzaren eta hizkuntzaren arteko harremanak aztertzea; “hizkuntzak munduaren (hizkuntzatik kanpoko errealitatearen) nolako irudia daukan zehaztea, eta irudi horren osagarriak zein diren jakitea. Komunitate linguistikoak erabiltzen duen hizkuntzan nolako informazio, ezagutza, esperientzia eta baloreak bildu eta gorde diren, eta horiek hurrengo belaunaldiei nola pasatu zaizkien zehaztea” (Anusiewicz, 1999).

AMAIERA

Lan honen helburua izan da gizakiaren eta hizkuntzaren elkarrekiko harremana eta mendekotasuna aztertzea, eta irudi linguistikoaz hainbat ideia aurkeztea. Hizkuntza gizakiari eta bere munduari buruzko informazio

²² J. Bartmiński, “Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata”, in *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin, 2006, 76-80. orr.

-iturri amaigabea da. Hizkuntza-sistemak hizkuntza-komunitatearen aurretiko belaunaldi guztien esperientzia osoa, ikuspegia eta portaera-ereduak gordetzen ditu bere egituretan. Horrela, mende luzeetan zehar finkatu den komunitate horrek errealitatea interpretatzeko darabilen modua gaur egun hizkuntzan dago islatuta. Horregatik, L. Wittgensteinek zioenez, gure hizkuntzaren mugek gure munduaren mugak zehazten dituzte (Anusiewicz, 1999). Hizkuntza-sistema jende arteko komunikaziorako ezinbesteko tresna da, bai eta gizakiok inguruko errealitatearen interpretaziorako daukagun tresna bakarra ere. Hizkuntza erabiliz, gure inguruko “kaosa antolatu eta txukuntzen dugu” (Maćkiewicz, 1999). Hizkuntza-komunitate bakoitzak mundua interpretatzeko modu berezi bat dauka, bere hizkuntzan islatuta dagoen munduaren irudi linguistikoa [*sprachliches Weltbild, linguistic view (picture) of the world*]. Munduaren irudi linguistikoa hori azken hamarkada hauetan hainbat filosofo, hizkuntzalari eta etnohizkuntzalariren ikerketen objektu nagusi bihurtu da, nahiz eta munduaren irudi linguistikoaren kontzeptuak berak nahiko historia luzea izan.

BIBLIOGRAFIA

- ANUSIEWICZ, JANUSZ; DĄBROWSKA, ANNA; FLEISCHER, MICHAEL: *Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej*. [w:] *Język a Kultura* tom 13. Wrocław 2000.
- ANUSIEWICZ, JANUSZ: *Problematyka językowego obrazu świata w poglądach niektórych językoznawców i filozofów niemieckich XX wieku* [w:] *Językowy obraz świata* pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1999.
- BARTMIŃSKI, JERZY: *Współczesny język polski* [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku* tom II. Wrocław 1993.
- *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata* [w:] *Językowy obraz świata*. Lublin 1999.
- *Językowy obraz świata*. Lublin 1999.
- *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin 2006.
- *O pojęciu językowego obrazu świata* [w:] *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin 2006.
- BARTMIŃSKI, JERZY; TOKARSKI, RYSZARD: *Językowy obraz świata a spójność tekstu* [w:] *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin 2006.
- GRZEGORCZYKOWA, RENATA: *Pojęcie językowego obrazu świata* [w:] *Językowy obraz świata* pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1999.
- KUNIŃSKI, MIŁOWIT: *Język a tożsamość narodowa. Aspekty filozoficzne i socjologiczne*. [w:] *Język a tożsamość narodowa* pod red. M. Bobrownickiej, Kraków 2000.
- MAĆKIEWICZ, JOLANTA: *Co to jest „językowy obraz świata”*. [w:] *Etnolingwistyka* nr 11 pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin 1999.
- *Kategoryzacja a językowy obraz świata* [w:] *Językowy obraz świata* pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1999.
- MAŃCZYK, AUGUSTYN: *Wspólnota językowa i jej obraz świata. Krytyczne uwagi do teorii językowej Leo Weisgerbera*. Zielona Góra 1982.
- SAPIR, EDWARD: *Kultura, język, osobowość*. Warszawa 1978.
- SCHAFF, ADAM: *Język a poznanie*. Warszawa 1964.
- TOKARSKI, RYSZARD: *Słownictwo jako interpretacja świata* [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. II: *Współczesny język polski*, pod red. J. Bartmińskiego, Wrocław 1993.
- WHORF, BENJAMIN LEE: *Język, umysł, rzeczywistość*. Warszawa 1982.